

Prof. dr hab. Kazimierz Ożóg
Kolegium Nauk Humanistycznych
Uniwersytet Rzeszowski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Martyny Szczepaniak **Język internetu w polskiej prozie współczesnej. Rozważania genologiczne i funkcjonalne**, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Władysława Śliwińskiego na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2023

I. Uwagi wstępne, wybór problematyki badawczej

Recenzowana praca doktorska p. magister Martyny Szczepaniak to ciekawe studium łączące w sobie kilka domen badawczych współczesnej humanistyki: językoznawstwo, wiedzę o literaturze, medioznawstwo i teorię kultury. W każdym z tych obszarów Autorka dała ważne obserwacje znacząco rozszerzające dotychczasowy stan wiedzy. Cel rozprawy doktorskiej został więc osiągnięty, a duża porcja nowych wiadomości wzbogaciła uniwersum wiedzy polskiego językoznawstwa. Podstawowy wykład językoznawczy o języku Internetu w literackim świecie przedstawionym - bo jest to rozprawa o profilu lingwistycznym - został rozszerzony o szczegółowe studia nad stanem literatury współczesnej, a szczególnie miejscem stylizacji na modną dziś komunikację internetową w wybranych, popularnych ostatnio działach polskiej literatury współczesnej, dalej, dociekaniem nad samą komunikacją internetową, z cennymi uwagami o gatunkach tekstów, wreszcie badaniami nad ogromnym znaczeniem Internetu i jego wpływu na stan współczesnej kultury.

Tematyka badań została trafnie wybrana, nie mieliśmy bowiem w polskim językoznawstwie i w badaniach literackich monografii poświęconej obecności języka Internetu w polskiej prozie współczesnej i stylizacji na język Internetu w polskiej powieści lat ostatnich.

II. Metodologia rozprawy, badany materiał

Praca doktorska Maryny Szczepaniak liczy 175 stron, jest zwarta, przejrzysta i ma poprawnie zakrojone rozdziały teoretyczne i empiryczne. Pochwalam zatem dyscyplinę

wykładu. Autorka bardzo pilnuje podziału na część metodologiczno-teoretyczną i empiryczną, ma również nieustanną świadomość, zdaje sobie doskonale sprawę z tego, że poprawne określenie metodologii to najważniejsza część pracy, jej fundament, na którym buduje swoje badania i tworzy późniejszy merytoryczny wykład.

W swojej istocie wykład metodologiczny Doktorantki przedstawia nowoczesne techniki odczytywania tekstów, szczególnie, dzielenia je na w miarę jednorodne grupy formalno-semantyczne nazywane gatunkami i na odkrywaniu ich cech wyróżniających.. Współczesne językoznawstwo wypracowało w ciągu ostatnich 40 lat dość obiektywne, nawet sformalizowane metody całościowej, globalnej analizy tekstów, ale tekstów pisanych (drukowanych) i mówionych. Internet był na marginesie zainteresowań językoznawczych. Metody te uzupełniają dawne klasyczne sposoby komentowania tekstu, jego interpretacji wypracowane w zmaganiach ze znaczeniem słów, sensem zdań i większych fragmentów wypowiedzi mówionych i pisanych, przyjmowaniem różnych punktów widzenia. To tradycja dawna idąca od starożytności przez średniowiecze i czasy nowożytne, modernizm i ponowoczesność. Metody te były skrojone na miarę obserwacji tekstów mówionych i pisanych.

I pojawił się Internet.... Lingwistyka współczesna staje zdumiona i częściowo bezradna wobec globalnej analizy tekstów internetowych. Przytłacza nas wielość zjawisk zachodzących w komunikacji elektronicznej, szczególnie nas, badaczy starszych wychowanych na strukturalizmie, socjolingwistyce, kognitywizmie, etnolingwistyce czy językowym obrazie świata. Przedstawiana praca doktorska podejmuje ryzyko badań nowych i analizuje teksty internetowe łączące różne kody, języki i kultury. Doktorantka jest odważna i dzielnie podejmuje trudne badania.

Podstawowa sprawą jest w rozprawie p. Maryny Szczepaniak odpowiedni dobór materiału, który byłby reprezentatywny i zawierałby dość danych, aby można było prowadzić naukowe obserwacje.

Doktorantka skrupulatnie charakteryzuje zebrany korpus materiałowy. Doskonale zdaje sobie sprawę z tego, że tylko analiza obszernego materiału może dać zadowalające wyniki, a wnioski będą miały rzeczywistą wartość naukową. Korpus materiałowy został zebrany w sposób przemyślany. Autorka dogłębnie przeanalizowała - rzeczywiście zdanie po zdaniu, wykonując ogromną skrupulatność - 5 powieści współczesnych, które w swoich światach przedstawionych wykorzystują bardzo szeroko język Internetu. Jest to rzecz jasna wybór arbitralny, ale reprezentatywny dla badanego zjawiska. Oto wykaz analizowanych tekstów: Joanna Bator, *Ciemno prawie noc*, Warszawa 2013, Piotr Czerwiński, *Pigułka wolności*,

Warszawa 2012, Michał Olszewski, *#upał*, Kraków 2017, Janusz Leon Wiśniewski, *Samotność w Sieci*, Warszawa 2017, Wiśniewski Michał, *hello world*, Łódź 2017.

III. Kompozycja rozprawy, zawartość merytoryczna

Praca rozpoczyna się na sposób literacki od opisu typowego poranka „Każdego z ludzi” w cywilizacji III dekady XXI wieku. Te krótkie fragmenty pokazują, jak Internet jest obecny w życiu osobistym i społecznym miliardów mieszkańców naszej planety, a jego brak to jeden z ważnych wskaźników biedy i wykluczenia. W dalszej części **Wstępu** (s. 4-8) Autorka wraca do typowego wykładu wprowadzającego, przedstawia historię sieci, jej rozpowszechnienie na cały świat, wreszcie zdobycie kulturowej i cywilizacyjnej władzy nad ludźmi całego globu. Internet wywołał największą w dziejach ludzkości rewolucję kulturalną i cywilizacyjną, której skutki są ogromne, gigantyczne i dotyczą każdej dziedziny życia społeczeństw. Jest to dziś pierwsza i najważniejsza, rzeczywiście najważniejsza, uniwersalna narracja współczesnej kultury, paradygmat tłumaczący najpełniej zachowania ludzkie, jest to – używając terminologii M. Foucaulda – dyskurs pieniądza, władzy i pozorowanej wspólnoty (bo jednak jest poczucie samotności w sieci).

Rozdział pierwszy, zatytułowany **Tekst i gatunek** (s. 9-19), należy do fragmentów teoretycznych rozprawy i daje wykład na temat pojęć ważnych dla późniejszej analizy językoznawczej. Doktorantka z wielką starannością ustaliła tu rozumienie takich terminów jak **tekst, gatunek tekstu, kontekst, wzorzec gatunkowy** zarówno w lingwistyce tradycyjnej, kiedy nie było jeszcze Internetu, a szczególnie w lingwistyce współczesnej, kiedy oceany tekstów internetowych stanowią dominantę współczesnej komunikacji i główne pole badań dzisiejszych badań językowych i kulturowych. Przyjmuję te partie rozprawy jako w pełni kompetentne rozważania o tekście w sieci.

Rozdział drugi, także teoretyczny, przedstawia bardzo skrótowo rewolucję komunikacji internetowej. Jego tytuł **Internet i jego język** (s. 20-37) dobrze oddaje jego treść. Doktorantka w sposób encyklopedyczny, hasłowy, referuje tu najważniejsze ustalenia innych badaczy dotyczące historii sieci, swoistych cech języka Internetu w opozycji do języka elektronicznego, wreszcie charakteryzuje komunikację za pośrednictwem tego medium. Rozdział ten zamyka część teoretyczną, choć wstawki dotyczące teorii komunikacji internetowej pojawiają się w części empirycznej, na którą składa się pięć rozdziałów, a każdy z nich analizuje odrębną powieść.

Rozdziały empiryczne powtarzają schemat zarówno analizy wybranej powieści, jak i konstrukcji samego wykładu. Każdy rozdział rozpoczyna się od zwięzłego przedstawienia

specyfiki danej powieści. Doktorantka szuka w analizowanym tekście prozatorskim „śladów” języka charakterystycznego dla Internetu, tropi gatunki internetowe, określa zależności formalne i semantyczne, przymierza się do spostrzeżeń o rodzaj przyporządkowani między narracją główną a tekstem internetowym. Właśnie te wnioski wynikające z bardzo dokładnej, wprost koronkowej analizy wybranych powieści stanowią główne osiągnięcie badawcze doktoratu p. mgr Martynty Szczepaniak.

I tak: w rozdziale trzecim, zatytułowanym **Powieść e-pistolarna** (s.37-55) Badaczka analizuje *S@motność w Sieci*. Bardzo dobrze określiła internetowe gatunkowe dominanty stylizacyjne, w tym przypadku są to dwa gatunki – czat i e-mail.

Rozdział czwarty **Ciemna strona Internetu** (s. 56-78) traktuje o powieści *Ciemno prawie noc* Joanny Bator. Tutaj dominanty stanowią komentarz i e-mail, które są przedmiotem szczegółowej analizy.

W rozdziale piątym (na s. 79-102) Autorka zanalizowała udział języka Internetu powieści *#upał* Michała Olszewskiego. Tytuł rozdziału **Fast food informacyjny** jest intrygujący i podejmuje z czytelnikiem swoistą grę językową i kulturową.

Bardzo ciekawy i wyróżniający się rozdział szósty zatytułowany oksymoronem **Ważna błąhostka** (s. 102-124) analizuje powieść Piotra Czerwińskiego *Pigułka wolności*. Analiza dotyczy takich gatunków tekstów, jak: instant messaging, post na Facebooku, komentarz.

W rozdziale siódmym – ostatnim empirycznym – Doktorantka bada powieść Michała Wiśniewskiego *hello world*. Tytuł rozdziału to **Rzeczywistość rozszerzona** (s. 125-152). Doktorantka znów pokazuje, jaką formę i funkcję mają gatunki internetowe umieszczane w tym utworze, zwłaszcza e-mejle, noty na blogu i instant messaging.

Przyjmuję wszystkie rozdziały badawcze. Pochwalam nie tylko intertekstualne tytuły, ale przekonują mnie wyniki badań, które są wiarygodne, pewne i dają wyobrażenie o tym, jak język Internetu jest obecny w polskiej powieści współczesnej, jakie ma cechy i jakie „pożytki” (czasem niepowodzenia) artystyczne osiągnął za każdym razem Autor powieści. Doktorantka wykonała ogromną pracę, analizując krok po kroku każdą powieść i kwalifikując strona po stronie elementy językowe z Internetu wykorzystane do kreacji świata przedstawionego badanych powieści. Wszystkie rozdziały empiryczne mają dobrze opracowany „obowiązkowy” podrozdział zatytułowany **Internet w świecie powieści**. Zbiera on wszystkie uwagi wynikające z analizy danej powieści i miejsca w niej komunikacji internetowej.

Pracę wieńczy dobre **Podsumowanie** (s. 153-162), które zbiera w jednym miejscu główne wnioski i ustalenia Autorki dotyczące z jednej strony zagadnień z teorii literatury, szczególnie

stylizacji internetowej w analizowanych powieściach, a z drugiej strony dotyczy języka Internetu w ogóle oraz niekonwencjonalna część **Perspektywy badawcze**. Bibliografia jest dość liczna i wydaje się wyczerpująca.

IV. Warsztat naukowy, styl rozprawy

Pani Martyna Szczepaniak to doświadczona badaczka, dysponująca bardzo dobrym warszatem badawczym. Praca jest przejrzysta, poszczególne rozdziały są zdyscyplinowane, a wykład logiczny i klarowny. Autorka umie przedstawić najważniejsze ustalenia na wybrany przez siebie temat, przytacza najważniejszą literaturę przedmiotu, aby potem to wszystko wykorzystać w najważniejszej części swojej rozprawy – dobrze zorganizowanych badaniach własnych. Zarówno sama procedura tych dociekań, jak i wykład przedstawiający „raport z badań” są w zasadzie poprawne. Otrzymaliśmy nowe porcje wiedzy na temat obecności języka Internetu w kreacji artystycznej współczesnych polskich powieści.

Doktorantka dysponuje ogólnie dobrym stylem naukowym. Język wykładu jest logiczny, wywód przejrzysty, nośny merytorycznie, zdania często wielokrotnie złożone (o co dzisiaj trudno w pracach adeptów nauki) dobrze odzwierciedlają bogate relacje logiczne i merytoryczne zachodzące w badanych tekstach. Znajdujemy w rozprawie liczne odsyłacze do literatury przedmiotu, osadzające rozważania Autorki wśród dotychczasowego stanu wiedzy, mamy też dość częste przypisy, które stanowią rodzaj komentarza do procedury badawczej proponowanej w tej rozprawie.

O pewnych niedoskonałościach tego stylu pozwolę sobie napisać w kolejnej części recenzji.

V. Punkty dyskusyjne

Żadna praca naukowa nie jest doskonała, a jako badacze jesteśmy skazani na Norwidowski „brak” i stopniowe niewolne od błędów i pomyłek zbliżanie się do ideału. Praca Martyny Szczepaniak miała za swój temat rzeczy nowe (super nowe) i dawne, rozważała skomplikowane. „szalone” wprost relacje między językiem a kulturą, nic więc dziwnego, że zdarzają się tu fałszywe pociągnięcia, czy niedoskonałości.

Praca nadaje się po modyfikacjach do druku. W ewentualnym przygotowaniu do wydania drukiem (choć może to już całkowity zmierzch klasycznych książek, wypartych przez elektronikę) przydadzą się Autorce moje sugestie.

Po pierwsze, mamy tu nośne merytorycznie rozdziały teoretyczne podejmujące zagadnienia stylizacji literackiej, kolejno analizujące język Internetu, opisujące jego cechy, gatunki tekstów, wreszcie dywagujące o rewolucji, jaką przeżywa świat z powodu sieci, jednak brakuje mi metodologicznej „kropki nad i”, mianowicie, odpowiedzi na pytanie, jakimi metodami bada Autorka tak skomplikowany tekst internetowy. Moim zdaniem, jest to całościowa (pisze całościowa, bo nie lubię terminu „holistyczna” krytyczna analiza dyskursu, znana w lingwistyce i badaniach kultury jako KAD. Jest to metoda „stara jak pismo”, kontynuująca dawne szkoły hermeneutyczne komentowania tekstów, łącząca obecnie strukturalizm z nowszymi metodami badania tekstów i drukowanych, i medialnych. Całościowy namysł nad strukturą formalną i semantyką (sensem) szerokich semiotycznie tekstów internetowych wplecionych w narrację dzieł literackich, metoda eklektyczna oto główny sposób badania oceanów komunikacyjnych współczesnych technologii internetowych. Piszę **technologii**, bo przekazy komunikacyjne są dynamiczne, a Internet zmienia się bardzo szybko, to, co wczoraj było „absolutną nowością”, dziś jest już przestarzałe.

Po wtóre, zauważyłem, że przy wyliczaniu cech gatunkowych wydzielanych jednorodnych cech tekstów internetowych Doktorantka niepotrzebnie powtarza kilka razy całe strony wykładu, pomnażając tym samym objętość rozprawy. To zły krok, mamy przecież odsyłacze.

Po trzecie, brakuje mi doprecyzowania niektórych terminów pojawiających się w tych gatunkowych spisach. Wszyscy wiemy, co to znaczy funkcja informacyjna języka, funkcja fatyczna czy ekspresywna. Ale Doktorantka z łatwością szafuje innymi terminami, takimi jak, np. staranność, niestaranność, sytuacyjność, spontaniczność, skrótowość. Trzeba takie terminy dodatkowo, choćby w nawiasie wyjaśnić.

Po czwarte, upominam się o większą liczbę przykładów z zebranego materiału. Te przykłady, które w swoim w sumie bardzo teoretycznym i merytorycznie „gęstym” wykładzie dała Pani magister Szczepaniak działają znakomicie, bo urozmaicają sztywny przekaz, udowadniają tezy, a poza tym są obrazem autentycznego języka, pokazują jego cechy i legitymizują obserwacje Autorki. Apeluję o więcej przykładów.

Doktorantka powinna usunąć natręt językowy *niezwykłe*. Zauważyłem kilkadziesiąt użycie tego intensyfikującego słowa, wystarczy *rzadko* zamiast *niezwykłe* *rzadko*, a *niezwykłe* *ważne* to po prostu *ważne*. Niekiedy pojawiają się potoczmy, znalazłem też kilka niewłaściwych użycie frazeologizmów, np. *przywiązywać uwagę*.

Doktorantka powinna też wyjaśnić w przypisie funkcję pojawiających się w rozdziałach merytorycznych „tajemniczych” liczb w nawiasach. Okazuje się, jak miemam, że są to

odniesienia do punktów, które przedstawiają cechy omawianego gatunku tekstów internetowych.

Brakuje mi w bibliografii monografii Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej *Tekstologia* (Lublin 2009), przydałaby się także praca zbiorowa pod redakcją Ewy Kołodziejek i Rafała Sidorowicza, *Internet jako przedmiot badań językoznawczych*, Szczecin 2017.

Moje uwagi krytyczne nie obniżają dobrego poziomu merytorycznego recenzowanej rozprawy. Są to spostrzeżenia, które przyczynią się do jej jeszcze lepszej wersji przeznaczonej do druku, a w czasie obrony pracy będą stanowić okazję do naukowej dyskusji, która jest głównym zadaniem w procedurze nadania stopnia doktora nauk humanistycznych.

VI. Konkluzja końcowa

Rozprawa doktorska Maryny Szczepaniak wypełnia rygory stawiane przez Ustawę „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z dnia 20 lipca 2018. Doktorantka opracowała oryginalne zagadnienie, wykazując zarówno w badaniach, jak i przedstawionym wykładzie dojrzałość naukową i umiejętność zorganizowania warsztatu naukowego, opracowania procedury badań i analizy obszernego materiału. Przedstawiona do recenzji praca doktorska znacząco poszerza naszą wiedzę o języku Internetu w polskiej prozie współczesnej. To ważne rozważania opisujące dzisiejsze relacje język – kultura i przybliżające stan badań najnowszych zjawisk językowych rzutujących na zachowania w skali globalnej pojedynczych osób i całych społeczności międzynarodowych. Stawiam zatem wniosek do Rady Dyscypliny Językoznawstwo Uniwersytetu Jagiellońskiego o dopuszczenie p. mgr Martyny Szczepaniak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Rzeszów, 1 września 2023

Kazimierz Ożóg